

1995. február 25., szombat

– 1983-ban elutazott egy évre, ezt így említi a könyvében: „Berlinbe-szabadulásom”. Később: „Innen szabadulni annyit jelent, mint megszabadulni. Másrészt első pillanattól kezdve tudtam, hogy visszatérek, mert ezt követeli tőlem életem kontinuitása.”

– Bizonyos kor után veszélyes végleg szakítani azzal a talajjal, ahonnan az ember kinőtt. Előfordulnak kényszerek, így például ha fasizmus vagy újabb sztálinizmus tör ki. Akkor érdemesebb emigrálni, mint börtönben végezni. Kevésbé végzetes időkben is bármilyen otthonosan mozgó másfajta közegben, tudom, hogy a szellemi gyökereim itt vannak. Továbbá: Magyarországon élnek a gyerekeim, a barátaim, hátrahagytam egy sztorit, az életemet, amelyet folytatnom kell. Visszahívtam a munkám is, régi tartozás: még Kádár életében meg akartam írni a börtönkönyvem. Kiderült, hogy ezt nem tudom kint megírni. A hazai közeg hiányzott.

– A következő idézet még a gyökerekhez kapcsolódik. Másfajta gyökerekhez. Gombrowiczot irigylve írja: „Arisztokrata ősokelet felvállalni is, megtagadni is könnyebb Kelet-Közép-Európában, mint zsidó ősokelet.”

– Ez a problémakör nem érdekelt volna, ha gyerekkoromban nem akartak volna folyvást elgázósítani. Apám családját ki is irtották. Később folyton foglalkoznom kellett azzal a problémával, hogy mennyire befolyásolja lételemet mások tudata.

– „Csak azért nem leszek magyar, hogy megveregezzék vállamat a besenyők. Másrészt ki se iktathatnám magamból az utolsó hatvanegy év magyar történetét. Ez a történet az én történetem is.”

– A besenyőcéltás Csoóri Sándorra vonatkozik: őt boldoggá tették a barátai, akik kiderítették, hogy ősei nem cigányok, hanem besenyők. Egyébként egyszer azt mondta nekem: „Téged meg Konrád Gyurit senki sem tekint zsidónak.” Eltűnődtem: ezt dicséretnek szánta? A börtönkönyvemben ironizáltam is ezen. Akkor még jóban voltunk, és engem meglepett, hogy szembesülve az idézett mondatával nem próbált magyarázkodni. Észre se vette, hogy mit beszélt.

– Nézzük az előző idézetet, kicsit másképp, mert még nem reagált a másokhoz való idomulásra! „A zsidóknak mondtak között is kisebbségben vagyok, mondhatni: egyszemélyes kisebbségben. Nem óhajtok a zsidókhöz asszimilálódni, se oda, se vissza, de azon sem iparkodom, hogy magyarrá váljak.”

– Mit kezdhet az ember a származásával, ezzel az életrajzi adalékkal? A kérdés úgy vetődik fel: hová asszimilálódjon egy asszimilálódott zsidó? Erre azt válaszolom, hogy magamhoz kell asszimilálódnom. Valamennyiünknek arra kellene törekednünk, hogy megtaláljuk saját magunkat, kibontakoztassuk a bennünk lévő lehetőségeket, s hűek maradjunk ahhoz, amivé optimális esetben válhatunk.

– „Állami díjat először és utoljára huszonegy éves koromban, vagyis 1952. április 4-én kaptam, József Attila-díj harmadik fokozatát. Rákosi Mátyás hatvanadik születésnapjára írott elbeszélő költeményemért, mely művészi színvonalát tekintve harmonizál a témával. Még kötetem sem volt akkor... A Kádár-korszakban nem számíthattam elismerésre... Az általam művelt műfajokban létrehozott néhány olyan munkát – a sok sikertelen mellett –, mely a kor java terméséhez tartozik.”

Miközben **Eörsi István** az emigráns lengyel író, Witold Gombrowicz naplóját olvassa, 1990-től ő maga is ír, így a „naplónaplóban” reagál az olvasottakra és a világban körülöttünk történt változásokra. Új kötetében (Időm Gombrowiczcsal) az élet legalapvetőbb kérdéseinek meditatív, briliáns okfejtésekre és őszinte önvallomásokba bocsátkozik. Olvasás közben számtalan kérdés ötlött fel bennem, amelyre aztán sorra-rendre választ is kaptam, a kötet jellegéből fakadóan. Nem érdemes tehát hagyományos módon interjút készíteni, más beszélgetési módot kell találni: megkísérlem az általam kiragadott idézetekkel szembesíteni őt.

Beszélgetés **Eörsi István**nal

Egyszemélyes kisebbségben

Eszéki Erzsébet

– Valaha nem panaszkodott, s ez roppant rokonszenves volt.

– Elhatároztam, hogy kiírom magamból és így örökre elintézem ezt a keserűséget. Fel kellett ismernem, hogy tudatosan vállalt tetteim következményei bántanak. Például: dühöngtem, hogy Aczél György betilt, pedig mindent elkövettem, hogy betiltson. Magamra haragítottam a politika és az irodalom sértődékény és többnyire méltóságos guruit, aztán a szívemhez kapok, amiért mellőznek.

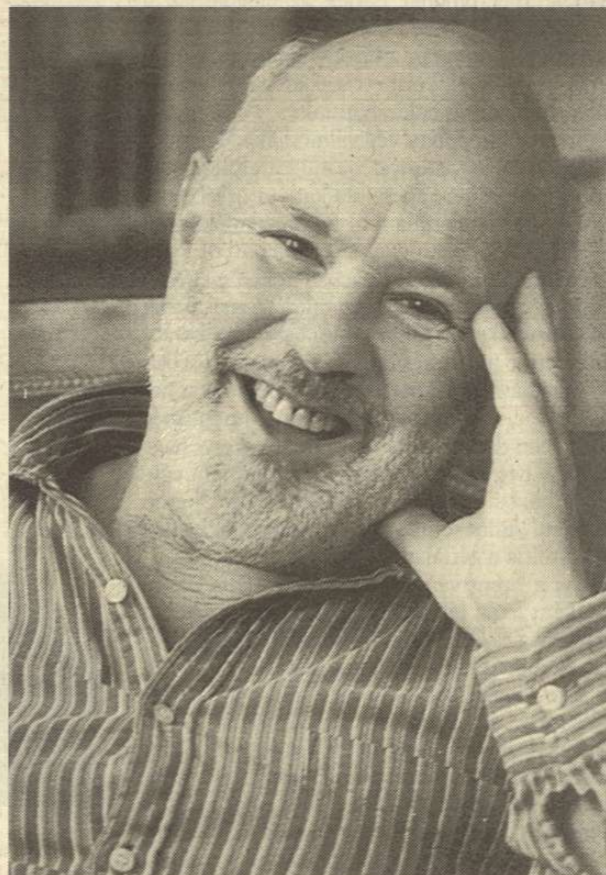
– Azért kellő önironiával ír a kirekesztettségéről és el nem ismertségéről is.

– Megpróbáltam megmagyarázni, hogy miért kerültem ilyen magányos helyzetbe. Don Quijotét akartam ötvözni Svejkkel. Mindkét komponenshez önironia kell. 1960-ban szabadultam, és egy beilleszkedésre készülő irodalmi élet fogadott. Ehhez élményeim és alkatom folytán nem alkalmazkodhattam. Mivel nem bírtam megfelelni a Kádár-rendszer undorító, véres eredetéről, pusztán lételemmel zavartam mérvadó kollégáim többségének közérzetét, akik

őszintén akarták hinni, hogy ez a rendszer „aránylag nagyszerű”. Baloldaliságom és ellenzékiességem együtt donquijotizmusra kárhoztatott, de életszerű ember lévén, szejkeskednem kellett, hogy ne újabb cellában, hanem viszonylag kellemes körülmények között várjak szebb napokra. Korszerűtlenség tetsző magatartásom sok ellenséget szerzett nekem. Ezért logikusnak tartom, hogy hivatalos megítélésom a rendszer-változás után sem változott meg.

– „Ma már alig értem, hogyan írhattam új és új színdarabokat az asztaliók számára évtizedeken át, miközben megjelenő szövegeim a csend falába ütköztek. Visszapillantva az elmúlt évtizedekre, hálát érzek, kimondhatatlant, néhány asszony iránt, amiért lehetővé tették számomra az áttelelést.”

– Úgy véltem, az irodalom nem virsli, amelyik hamar megrohad, hanem füstölt, paprikás házi kolbász, amely kibír némi időt. Ha viszont nem bírja ki, nem kár érte. Egyébként Gombrowicz szerint, ha valaki teljes visszhangtalanságban dolgozik, de akad egy ember, aki azt mondja: jól csinálod, csak így tovább, ez az egy

Eörsi István

Fotó: Pélyi Nóra

ember hosszú időre pótolni tudja a közönséget. Nekem is fontos volt, hogy találtam egy-egy ilyen embert, főként a nők között, mert ők könnyebben helyezik kívül magukat a társadalmi hierarchiakon.

– A publicisztikai viszont éveken át megjelenhetek az Élet és Irodalom hasábjain. Tehát szerencsére maradt lehetősége arra, hogy a közönséggel kapcsolatba kerüljön.

– Mert Magyarországon finomult valamelyest a kín, így nem éltem teljes elszigeteltségben. Műfordítóként kerestem a kenyeremet, és hosszabb-rövidebb várakozás után könyveim többsége is megjelent, utána pedig legalább baráti visszajelzés érkezett. A kaposvári színházban évekig majdnem minden verses szöveget én írtam mindenféle híres emberek neve alatt, s annak a műhelynek nagy visszhangja volt a hetvenes évek végén, nyolcvanas évek elején.

– Látja, ha az önre jellemző derűvel szemléli a múltat, még a végén kideríthető, hogy nem is volt olyan kirekesztett szerző.

– Nem hát. Csak a színpadról, a tévéből, a filmből

és a rádióból tiltottak ki a hetvenes évek közepétől, fokozatosan. Ami pedig a derűt illeti: megőrzése érdekében erőteljes macacságot fejlesztettem ki magamban – és vártam a rendszer végét.

– A Kádár-rendszerét. Azt írja könyvében az ezt követő időről: „Összeomlott a kvázi-szocializmus építménye, mely egyre titkolhatóbb undorral töltött el a kádárizmus évtizedeiben, de az undor nem oszlott el. Torzító indulatok kavarnak bennem, a viszolygástól a gyűlöletig.”

– Büszkélkedünk azzal, hogy a rendszerváltás forradalom nélkül ment végbe. Nem folyt vér – és ez valóban jó. De az egyezkedések légkörében a régi uralkodó réteg leggátlástalanabb elemei átmertették magukat, ráadásul kiszabadultak a kriptából a Horthy-korszak atavisztikus társadalmi reflexei és a jobboldali populizmus tömeggyilkos ösztönei is. A végre kivívott demokratikus formák csak vonakodva telnek meg élettellel, mert az etatista centralizmus más és más ideológiával, de tovább él Kádár bukása óta Antallon és Borosson át mind a mai napig.

– Legújabb kötetében sokat foglalkozik az öregedéssel és a halállal. Gombrowiczot idézi: „Nem lassú meghalásunk gyötör meg, hanem inkább az, hogy egyre kevésbé férünk hozzá az élet varázsaihoz.” Majd hozzáfűzi, a napot emlegetve: „Engem még Márianosztrán is öröm fogott el, ahányszor fénye átbukdácsolt a rácsokon.”

– Az ilyen ember is megöregszik, és ahogy korosodik, egyre inkább szembesül a halállal. Megpróbálom nagyjából úgy élni az életemet, ahogy eddig, számot vetve azzal, hogy már nem vagyok harmincéves. Talán komikus is, ha valaki öszen, kopaszon fiatal lázongókat keres, hogy együtt üvöltözzön velük...

– Vannak, akik harmincévesen fizikailag és szellemileg egyaránt pocakot eresztenek, mások meg hatvanévesen is nyitottak, frissek, lendületesek. Ha ez nem póz, hanem az illető természetesen ilyen, akkor az nem komikus, hanem irigylésre méltó.

– Ha ilyennek lát, annak örülök. Ebben a korban viszont már nagyobb a csábítás, hogy az ember végül beilleszkedjen a társadalom normálisnak mondott anyagcseréjébe. Ezt hívják bölcsességgnek. A bölcs ember ironiával, szarkasztikusan vagy egyszerűen azt mondja, hogy ez a dolgok rendje. Ennek a csábításnak eddig sikerült ellenállnom.

– Ha már a csábításnál tartunk: „Vége egy terület, ahol ösztöneim és tapasztalataim fellázadnak Gombrowicz indulatai ellen. A nők! Számomra a nő elem... mint hálnak a víz.” De folytatom: „Biológiai optimizmusomhoz növekvő társadalmi pesszimizmusom társul. A világ napról napra szállítja a bizonyítékot arra, hogy rossz kezekben van.” Talán ön jobban szeretné, ha hangsúlyosabban lenne a nők kezében.

– Ha a politikát nemcsak a manipuláció tudományának fogjuk fel, hanem úgy is, hogy miként lehet a társadalmi igazságtalanságot és a szociális nyomorúságot enyhíteni, a háborúk és a fegyverkezés rémét eloszlatni, akkor fel kell ismernünk, hogy mindehhez a nőknek több érzékük van. Mindazt, ami az embert veszélyezteti, a nők érzékenyebbek észlelik, főként ha politikusként sem kezdenek férfimódra viselkedni, hanem hűek maradnak önmagukhoz. Ha a nők szerte a világon fele-fele arányban kerülnének kormányra, akkor sem oldódna meg egyszerűen fenyegető problémáink. De kicsit jobb kezekben lenne a világ.